

Milica Mihaljević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Mocijska tvorba kao leksikografski problem

U radu se analizira pitanje trebaju li mocijske tvorenice i od njih izvedeni odnosni pridjevi biti posebne rječničke natuknice. Odgovor na to pitanje ovisi o vrsti i namjeni rječnika pa se u radu analiziraju različiti rječnici i položaj mocijskih tvorenica u njima. Analizira se način obradbe mocijskih tvorenica u rječnicima različitih stranih jezika te navode razlozi koji govore u prilog njihovu navođenju kao posebnih natuknica u jednojezičnome rječniku hrvatskog jezika.

Uvod – O mocijskoj tvorbi

Ako se spol izriče sufiksom, odnosno ako od imenice za oznaku jednog spola nastaje imenica za oznaku suprotnog spola, npr.: *učitelj – učiteljica*, *tenisač – tenisačica*, *student – studentica*, *mačka – mačak*, riječ je o mocijskoj tvorbi. Tvorenice u tako nastalome paru samo označuju različit spol, a istoga su značenja. Zovemo ih mocijskim parnjacima. Mocijskih je parnjaka najviše među profesijskim imenicama, uz koje je povezano i najviše normativnih problema, posebno u vezi s uporabom ženskoga mocijskog parnjaka koji se uglavnom tvori od svoga muškog mocijskom parnjaka. Ženske mocijske imenice tvore se najčešće sufiksima *-ica*, *-ka*, *-inja*, *-kinja*¹, a muške sufiksima *-ac*, *-ak*, rjeđe *-an*. Stjepan Babić ističe da je raspodjela mocijskih sufikasa u hrvatskome jeziku prilično jasna, ali da u nekim pojedinostima ima i problema (1999: 142). Mocijski parnjak nije uvijek moguće tvoriti zbog različitih jezičnih i izvanjezičnih razloga.

Mocijski parnjaci mogu biti leksički (tip *otac – majka*)² i tvorbeni. Tvorbeni mocijski parnjaci mogu biti pravi i nepravi. Kod pravoga mocijskog parnjaka postoji izravna tvorbeno veza među članovima mocijskoga para (npr. *učitelj – učiteljica*), a kod nepravih tvorbenih parnjaka ta je veza neizravna (npr. *parlamentarac – parlamentarka*, *sudac – sutkinja*)³.

O mocijskoj tvorbi već se dosta pisalo u kroatističkoj literaturi, ali se tom problemu nije pristupalo sa stajališta leksikografske obradbe.

---

¹ Stjepan Babić obradio je mocijsku tvorbu s gledišta raspodjele pojedinih sufiksa (1995). Za problematiku ovog rada posebno je važno istaknuti da u tome radu govori o odnosu sufiksa *-inja/-kinja/-ica* u primjerima kao *pedagogica*, *pedagoginja*, *pedagoškinja* te o razlici u normativnome statusu među istoznačnim nazivima kao i o razlici u značenju među mocijskim tvorenicama izvedenim od iste osnovne riječi.

² Usp. Barić 1987: 11.

Pri izradbi abecedarija za opći rječnik hrvatskog jezika postavilo se pitanje trebaju li mocijske tvorenice i od njih izvedeni odnosni pridjevi biti posebne natuknice. To me pitanje potaknulo da problem pokušam detaljnije istražiti. U ovome radu analizira se samo problem tvorbenih mocijskih parnjaka (pravih i nepravih) jer leksički mocijski parnjaci nisu leksikografski problem i uvijek se obrađuju kao posebne natuknice.

Vrsta rječnika i navođenje mocijskih tvorenica

Nesporno je da navođenje ili nenavođenje mocijskih tvorenica kao posebnih natuknica ovisi o vrsti, opsegu i namjeni rječnika. Stoga ću ovdje ukratko navesti razredbene kriterije prema kojima možemo podijeliti rječnike te za svaku vrstu utvrditi trebaju li mocijske tvorenice biti posebne natuknice.

Ovisno o razredbenome kriteriju razlikujemo više vrsta rječnika. Ovdje ću navesti samo one podjele koje su bitne za daljnju razradbu ove teme.

Prema obuhvaćenome leksiku rječnici se dijele na opće i posebne. Opći rječnici obuhvaćaju riječi koje pripadaju općemu jeziku te najčešće nazive. Posebni rječnici obuhvaćaju riječi ograničenoga područja (npr. terminološki rječnici obuhvaćaju samo nazive određene struke), određenoga funkcionalnog stila (npr. rječnik žargona), riječi samo određenoga podrijetla (npr. rječnik stranih riječi), riječi među kojima postoji određeni odnos (npr. rječnik sinonima i antonima, rječnik homonima). U terminološkim jednojezičnim rječnicima obično se ne navode mocijski parnjaci ni kao posebne natuknice ni kao moguće istovrijednice u rječničkom članku. Tako u Kiševu rječniku imamo natuknice:

operator – operator, poslužitelj računala, poslužitelj računalnog sustava...

programmer – programer...

hacker – haker...

Nigdje nije naveden mocijski parnjak, iako je jasno da se svim navedenim djelatnostima može baviti i žena. Budući da se od navedenih imenica mogu izvesti odgovarajući ženski mocijski parnjaci, bilo bi dobro da se i taj podatak nalazi u rječniku pogotovo kod imenica koje označuju nazive zanimanja (*programerka/operaterka/poslužiteljica*).

U Anićeve *Rječniku stranih riječi* mocijski se parnjaci navode u zagradi uz osnovnu

---

³ Usp. Barić 1988: 43.

natuknicu, npr.:

psihòlog *m* (ž *spol* + *konstr.* psihòloškinja)⁴.

Zanimljivo je upozoriti na Anićevu nedosljednost pri obradbi ženskih mocijskih parnjaka. Obradba natuknice **pedagog** izgleda ovako:

pedàgog *m* (ž *spol* + *konstr.* pedàgoškinja/žarg. pedàgogica).

Nije jasno zašto nisu navedeni najčešći i normativno najprihvatljiviji likovi *pedagoginja* i *psihologinja*⁵, te zašto i pod natuknicom **psiholog** nije navedeno žarg. *psihologica*. Dodatno je pitanje možemo li zaista riječi *psihologica* i *pedagogica* smatrati žargonskim izrazima. Moglo bi ih se odrediti kao izraze koji pripadaju razgovornome funkcionalnom stilu standardnog jezika, ali smatram da ih je pretjerano određivati kao žargonizme. Ni Sabljakov *Rječnik hrvatskoga žargona* ne navodi te riječi.

Rječnik stranih riječi B. Klaića ne navodi mocijske tvorenice ni kao natuknice ni kao podnatuknice (nema tako mocijskih parnjaka od *antropolog*, *pedagog*, *psiholog*, ali je naveden odnosni pridjev *antropologov*, *pedagogov*, *psihologov*)⁶.

S obzirom na narav rječničkog članka rječnici se dijele na objasnidbene i prijevodne. Objasnidbeni rječnici navode definiciju, katkad primjer uporabe ili ilustraciju. Prijevodni rječnici samo povezuju označioce na raznim jezicima. U prijevodnim rječnicima normalno je da se mocijske tvorenice posebno navode ako razlika postoji u ishodišnome jeziku, npr. u hrvatsko-engleskome rječniku:

glumac – actor

glumica – actress,

i u englesko-hrvatskome rječniku:

actor – glumac

actress – glumica.

Takav je postupak uobičajen u svim prijevodnim rječnicima ako razlika postoji u ishodišnome jeziku pa to nije potrebno dalje analizirati.

Problem je zanimljiviji ako razlika postoji samo u ciljnome jeziku. U Bujasovu je *Englesko-hrvatskom rječniku* uz natuknicu **teacher** navedena istovrijednica *nastavnik* (-ica), dakle naveden je i mocijski parnjak. Međutim, taj postupak nije dosljedno proveden pa su uz natuknicu **student** navedene samo istovrijednice *učenik*, *student*, a

---

⁴ Istovjetna je i obradba te natuknice i u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika*.

⁵ Babić ističe da u takvim imenicama danas sve češće prevladava lik s *-loginja* (1995: 131).

⁶ Takva se obradba naravno može objasniti vremenom postanka rječnika.

ne i *učenica, studentica*. Isto je tako uz natuknicu **judge** navedena istovrijednica *sudac*, ali ne i *sutkinja*.

Filipovićev *Englesko-hrvatski rječnik* uz natuknicu **teacher** navodi punu mocijsku tvorenicu *učiteljica*, a ne samo tvorbeni nastavak. Međutim, ni u tome rječniku postupak nije dosljedno proveden pa uz natuknicu **student** imamo također samo istovrijednice *učenik, student*.

S obzirom na odnos prema korpusu rječnici se dijele na napametne i korpusne. U korpusnim je rječnicima izbor riječi određen ponajprije izborom korpusa dok u napametnim rječnicima obrađivač slobodno unosi riječi. Korpusni rječnici dijele se na rječnike koji se temelje na korpusu⁷ i rječnike koji su vođeni korpusom⁸. U korpusno vođenim rječnicima nužno je da su mocijske tvorenice posebne natuknice jer su one posebne pojavnice u korpusu.

S obzirom na raspored građe rječnici se dijele na abecedne, sustavne i čestotne. U čestotnome rječniku mocijske tvorenice moraju imati posebnu natuknicu jer se njihova čestota ne poklapa s čestotom jedinice od koje se u tvorbi polazi. Tako u *Hrvatskome čestotnom rječniku* Milana Mogušā, Maje Bratanić i Marka Tadića nalazimo kao posebne natuknice *student – studentica, učitelj – učiteljica, učenik – učenica* itd. Mocijski su parnjaci posebne ravnopravne natuknice te se uz svaku natuknicu nalazi podatak o broju pojavnica.

U odostražnome rječniku (koji je podvrsta abecednog rječnika) mocijske tvorenice naravno moraju imati posebnu natuknicu.

S obzirom na odnos prema standardnomu jeziku rječnici se dijele na propisne ili normativne i opisne ili deskriptivne. Normativni rječnici propisuju kako bi što u jeziku trebalo biti, određuju normu. Oni mogu biti normativni svojim izborom natuknica, tj. natuknice su samo one riječi koje su normativno prihvatljive, pravilne ili njihova normativnost proizlazi iz sustava uputnica, tj. s natuknice koja se smatra normativno neprihvatljivom ili samo lošijim od koje druge natuknice upućuje se na bolje ili prihvatljivije natuknice. Za normativne je rječnike veoma važno navođenje mocijskih tvorenicā kao posebnih natuknica jer su s njima povezani neki normativni problemi. Budući da se i u izvođenju odnosnih pridjeva često griješi, dobro je da i oni u takvim rječnicima budu posebne natuknice. Zbog toga mocijske tvorenice i iz njih izvedeni

---

⁷ Obrāđivač se služi korpusom, ali može slobodno procijeniti što treba unijeti u korpus te korpus može po potrebi dopunjavati. Dakle, može slobodno unijeti ili izostaviti mocijske tvorenice.

⁸ U njima mora biti sve što se nalazi u korpusu i ne smije biti ništa čega u korpusu nema.

odnosni pridjevi trebaju biti posebne natuknice i u jezičnim savjetnicima, tj. u savjetničkim rječnicima.

U daljnjoj ću se analizi ograničiti na opće jednojezične normativne (ili deskriptivno-normativne) rječnike jer je u tim rječnicima problem mocijske tvorbe najizraženiji.

Opći jednojezični rječnici hrvatskog jezika i mocijska tvorba

U dosada objavljenim suvremenim jednojezičnim rječnicima hrvatskog jezika (Anić, Rječnik Leksikografskog zavoda) mocijske se tvorenice najčešće navode u zagradi uz osnovnu riječ od koje se u mocijskoj tvorbi polazi. Anić tako uz natuknice koje odgovaraju imenici muškog roda u zagradi navodi njihov mocijski parnjak. Mocijski je parnjak naglašen, ali uz njega nema nikakve obradbe.

nòvinār *m* (ž *spol* nòvinārka) osoba koja piše ili priprema tekstove za dnevni i periodični tisak, ...

ùčitelj *m* (ž *spol* + učiteljica) 1. prosvjetni službenik koji po zanimanju radi u osnovnoj školi ...

tenisāč *m* (ž. *spol* tenisāčica) <*gen. jd* tenisāča> igrač tenisa.

Isti je postupak primijenjen i u rječniku Leksikografskog zavoda:

nòvinār (ž. *r.* nòvinārka) osoba koja piše ili priprema tekstove za novine,...

ùčitelj *m* (ž učiteljica) 1. *pov.* prosvjetni radnik ...

tenisāč *m* (ž. tenisāčica) <*G* tenisāča...> igrač tenisa.

Nijedan navedeni rječnik nema natuknice **učiteljev**, **učiteljičin**, **tenisačev** i **tenisačičin**, ali oba rječnika imaju natuknice **učiteljski** i **tenisački**.

Hrvatski enciklopedijski rječnik konceptijski se razlikuje od navedenih rječnika. Za ovu je temu bitno napomenuti da su u tome rječniku riječi povezane u tvorbeno-značenjske grozdove. Sukladno takvoj koncepciji mocijski se parnjaci navode pod odgovarajućom osnovnom riječju, npr. pod osnovnom natuknicom **učiti** nalaze se podnatuknice *učitelj* i *učiteljev* i *učiteljica* i *učiteljičin*.

Iako se o Akademijinu i Benešićevu rječniku ne može govoriti na istoj razini kao o navedena tri rječnika, ipak da bi se pokazala hrvatska leksikografska tradicija, napomenut ću da se u Akademijinu rječniku mocijski parnjaci i od njih izvedeni odnosni pridjevi navode kao posebne natuknice:

UČITELJ, učitelj, *m.* čovjek, koji koga uči.

UČITEĽEV, učiteļev, *adj. poss. od* učitelj

UČITELJICA, učiteljica i učiteljica *f. fem. prema masc.* učitelj

UČITELIČIN, učiteljčin *adj. poss.* od učiteljica

I u Benešićevu rječniku morfološki parnjaci imaju posebne natuknice, npr.:

novinar, m., *koji piše novinske članke.*

novinarica, f., *žena novinar.*

Navođenje morfoloških tvorenica u jednojezičnim stranim rječnicima

Da bi se moglo iscrpno i cjelovito istražiti problem morfološke tvorbe, u ovome se poglavlju analizira navođenje morfoloških tvorenica i od njih izvedenih odnosnih pridjeva u nekoliko odabranih stranih jednojezičnih rječnika. Natuknice se ne navode cjelovito, već je uz njih naveden onoliki kontekst koliki je potreban da bi se moglo zaključiti kako se natuknica obrađuje. Rječnici su odabrani tako da oprijemaju različite moguće pristupe analiziranom problemu.

U *Slovaru slovenskega knjižnega jezika* morfološke tvorenice imaju svoju posebnu natuknicu, npr.:

študent -ênta, in -énta m, im. mn. študenti in študenti in študentje in študentje (...) 1. *kdor si pridobiva izobrazbo na višji ali visoki šoli:...*

študentka in študentka -e, ž (...) *ženska, ki si pridobiva izobrazbo na višji ali visoki šoli:...*

I *Le Petit Robert* morfološke tvorenice navodi kao posebne natuknice, npr.

docteur ...

doctresse "femme savante" XVe; *de docteur ♦vielli Femme munie du diplôme...*

The Collins Cobild English Dictionary također navodi morfološke tvorenice kao posebne natuknice, npr.

waiter A waiter is a man who works in a restaurant, serving people with food and drink.

waitress A waitress is a woman who works in a restaurant, serving people with food and drink.

actor An actor is someone whose job is acting in plays or films.

actress An actress is a woman whose job is acting in plays or films. *She is not only a very great dramatic actress but she's also very funny.*

Vidimo da je pod natuknicom **actress** naveden i primjer koji naravno ne bi mogao biti naveden pod natuknicom **actor**.

U Zingarellijevu talijanskome rječniku, s druge strane, mocijske se tvorenice ne navode ni kao podnatuknice već se samo u zagradi navodi tvorbena nastavak, npr.

dottore (-essa)

professore (-essa)

studente (-essa)

sciatore (-ice)

pittore (-ice)

Dudenov šestosveščani rječnik (kao i jednosveščani rječnik) ima strukturu grozda pa se pod osnovnom natuknicom nalaze podnatuknice. Tako se npr. pod osnovnom natuknicom **Lehr** nalaze i *Lehrer* i *Lehrerin* kao podnatuknice. Svaka podnatunkica ima svoju obradbu, tj. morfološku i značenjsku sastavnicu.

Lehrerin die; -, nen w. Form zu Lehrer.

U poljskome jednojezičnom rječniku *Słownik współczesnego języka polskiego* mocijske tvorenice imaju posebne natuknice i obradbu:

tenisista rz. *mos VIa, CMc. ~iście; lm M ~iści ...1. 'sportowiec uprawiający...*

tenisistka rz. *ż Ib, CMc ~tce; lm D. ~tek* forma *ż* od rz. *tenisista*.

U ruskome rječniku *Tolkovyyj slovar' ruskogo jazyka* osnovni je mocijski parnjak natuknica, a izvedeni je mocijski parnjak podnatuknica uz koju se navodi morfološka sastavnica, ali se ne navodi nikakva definicija:

студѐнт, -а, м. Учащийся...// ж студѐнтка, и

Iz provedene se analize vidi da postoji nekoliko mogućnosti za obradbu mocijskih parnjaka:

1) Mocijski parnjaci obrađeni su u posebnim natuknicama te imaju posve neovisnu obradbu i cjelovitu rječničku definiciju. Takva je obradba u rječniku Collins Cobild te u slovenskome rječniku.

2) Mocijski parnjaci obrađeni su u posebnim natuknicama, svaki ima neovisnu morfološku sastavnicu, ali izvedeni mocijski parnjak ima tvorbenu definiciju. Takav je pristup proveden u rječniku *Słownik współczesnego języka polskiego*.

3) Izvedeni je mocijski parnjak naveden u zagradi uz osnovni mocijski parnjak i uz njega nema nikakve obradbe. Takav pristup imaju Anićeve rječnik i Rječnik Leksikografskoga zavoda.

4) Osnovni je mocijski parnjak natuknica, a izvedeni podnatuknica. Takav je pristup

primijenjen u rječniku ruskog jezika *Толковый словарь русского языка*.

5) Osnovni je mocijski parnjak natuknica, a u zagradi je naveden samo sufiks s pomoću kojega se tvori izvedeni mocijski parnjak. Takav je pristup primijenjen u Zingarellijevu rječniku.

6) Rječnik ima strukturu grozda, oba su mocijska parnjaka podnatuknice, dok je osnovna natuknica glagol od kojega se u tvorbi polazi. Takav je pristup primijenjen u Dudenovu rječniku i u *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku*.

Razlozi za navođenje mocijskih tvorenica kao posebnih natuknica u jednojezičnome hrvatskom rječniku

Ne osporavajući činjenicu da se nenavođenjem mocijskih parnjaka štedi prostor te da je eventualno takav pristup primjeren rječnicima džepnog formata, u daljnjemu ću tekstu članka navesti argumente protiv takvoga postupka, tj. argumente koji govore u prilog navođenju mocijskih tvorenica kao posebnih natuknica. Ti se argumenti naravno odnose samo na opći objasnidbeni jednojezični rječnik hrvatskog jezika.

1. Izvanjezični razlozi

O izvanjezičnim razlozima (ravnopravnost spolova) ovdje neću govoriti jer je jasno da mocijske tvorenice najčešće označuju ženu vršiteljicu radnje⁹. U daljnjemu ću se tekstu ograničiti na lingvističku razinu.

2. Lingvistički razlozi

a) Morfološka sastavnica

Uz natuknicu u rječniku se obično nalazi i morfološka sastavnica u kojoj se navode i sporni oblici, tj. oblici s kojima je povezan neki jezični problem ili nedoumica. Ovdje se kao ilustracija izdvajaju dva problema vezana uz mocijske tvorenice:

1. U genitivu množine mocijskih tvorenica ženskog roda može doći do promjene

---

⁹ O tome više vidi u uvodnome dijelu članka Lapaine 2000: 108.

u naglasku, npr. N *ùnuka* G mn. *unūkā*¹⁰. U genitivu množine mocijske tvorenice koje imaju tri ili više slogova imaju dvostruke nastavke *-ā* i *-ī* (G mn. *intelektùālkā* i *intelektùālkī*). Ako se genitiv množine tvori nastavkom *-ā*, obvezatno se dulji i prethodni slog¹¹, dok se ako se genitiv množine tvori nastavkom *-ī*, prethodni slog ne dulji ukoliko nije po položaju dug. Neki normativni priručnici preporučuju uporabu nastavka *-ā*.¹² Kod nekih su mocijskih tvorenica potvrđena i tri nastavka, npr. *ijékavākā*, *ijékāvkī*, *ijékāvkā*¹³.

2. U dativu i lokativu jednine imenica na *-ka* ne dolazi do sibilizacije, npr. *sestra instrumentarka*, DL *sestri instrumentarki*¹⁴.

Ako se ženski mocijski parnjak navodi u zagradi iza natuknice, nema mogućnosti navođenja morfološke sastavnice uz njega.

b) Akcentuacija

O akcenatskoj problematici u mocijskoj tvorbi pisala je E. Barić (1992), a ona je iscrpno obrađena i u *Hrvatskome jezičnom savjetniku* i *Tvorbi riječi* S. Babića. Mocijska tvorenica može imati istovrsni naglasak s muškim parnjakom od kojega je izvedena (*òdvjetnīk – òdvjetnīca*) ili se može od njega naglasno razlikovati (*kòpāč – kopāčica*). Također je moguće da ženski mocijski parnjak ima dva ravnopravna načina naglašavanja (*idealīstica* i *ideālistica*, *daktilogrāfkinja* i *daktilògrafkinja*, *sociològinja* i *sociòloginja* itd.). Ako se mogućnost višestrukog naglašavanja kombinira s mogućnošću navođenja različitih sufiksa (tip *psihologinja/psihološkinja/psihologica*), jasno je da se ti odnosi ne mogu valjano objasniti te normativno i funkcionalno raspodijeliti u zagradi iza osnovne natuknice.

Osim toga, različiti naglasni ostvaraji mogu se upotrebljavati i za razlikovanje značenja¹⁵.

Da bi se akcenatska problematika mogla u potpunosti leksikografski obraditi, potrebno je da ženski mocijski parnjak ima svoju samostalnu natuknicu. Rješenje da se samo sufiks navodi u zagradi iza osnovne riječi koje je primijenjeno npr. u Zingarellijevu rječniku ne može se primijeniti na hrvatski rječnik jer mocijska izvedenica često nema

¹⁰ Prema Babić, Brozović 1991: 590.

¹¹ Vidi npr. Babić, Brozović 1991: 590.

¹² *Hrvatski jezični savjetnik* 1999: 86.

¹³ Vidi npr. Babić, Brozović 1991: 591.

¹⁴ Vidi npr. Babić, Brozović 1991: 576-579.

isti naglasak kao njezin mocijski parnjak od kojega je izvedena.

c) Izvedenice od mocijskih tvorenica

Kad spomenemo problem izvedenica, prvo je pitanje koje se postavlja treba li navoditi i odnosni pridjev kao posebnu natuknicu. Budući da tu postoje određeni normativni problemi i kolebanja, smatram da bi potpuni rječnik hrvatskog jezika koji ima i elemente normativnosti morao navoditi i odnosni pridjev izveden od osnovne imenice i odnosni pridjev izveden od mocijskoga parnjaka. U nekim je slučajevima moguće izvesti dva odnosna pridjeva (*rudarov = rudarev*), dok je u drugim slučajevima jedan lik normativno neprihvatljiv i mora se zamijeniti drugim (*učiteljov → učiteljev, učiteljicin → učiteljičin*). Zbog takvih normativnih problema smatram da bi trebalo navoditi odnosne pridjeve obaju mocijskih parnjaka.

U nekim je slučajevima potrebno navesti i druge izvedenice od ženskih mocijskih parnjaka, npr. *glumičica* (loša, beznačajna glumica), *udovištvo* itd.

Anićev rječnik kao posebnu natuknicu navodi i izvedenicu **udovičica**, ali ne navodi **glumičica** iako je ta riječi u praksi sigurno mnogo češća.

d) Sveze

Zanimljivo je primijetiti da se u frazemima rijetko nalaze riječi koje označuju vršitelja radnje, a još rjeđe profesijske imenice (npr. *svatko je kovač svoje sreće*). U Matešićevu *Frazeološkom rječniku* nisam uspjela pronaći ni jedan frazem s ženskim mocijskim parnjakom¹⁶.

S ženskim mocijskim parnjacima postoje neke, iako rijetke, sveze, npr. *crna udovica*, *ratna udovica* i *bijela udovica*. **Crna** bi **udovica** mogla biti i posebna natuknica jer označuje posebnu životinju, a ne vrstu udovice¹⁷, ali *bijela udovica* sigurno ne bi imala svoju natuknicu, dakle ne bi ni mogla biti obrađena ako *udovica* nije posebna natuknica, već je samo u zagradi navedena iza natuknice **udovac**. I Anićev rječnik i

---

¹⁵ O tome više u točki o semantičkim odnosima

¹⁶ Na Savjetovanju Društva za primijenjenu lingvistiku održanome 16. i 17. svibnja 2003. godine Željka Fink održala je referat pod naslovom *Zanati i alat u frazeologiji*. U radu nije spomenut ni jedan primjer žene vršiteljice radnje. Autorica je međutim spomenula da je rad nastao u sklopu jednoga šireg projekta pa će se možda ipak utvrditi proneki primjer frazema s ženskim mocijskim parnjakom.

Rječnik Leksikografskog zavoda taj problem rješavaju tako što odstupaju od načela dosljednosti i navode posebnu natuknicu **udovica**.

Rječnik leksikografskog zavoda od tog načela odstupa i kod riječi **prijateljica** i navodi je kao posebnu natuknicu uz koju navodi i sveze *dugogodišnja ~, imati~, dobra~, ali nema ~ noći*.

U Anićeveu je rječniku *prijateljica* obrađena kao i ostale mocijske tvorenice, dakle u zagradi nakon natuknice **prijatelj** i uz nju se ne navode sveze.

e) Normativni odnosi među mocijskim tvorenicama

Mnogi su jezični savjeti usmjereni na to da se odgovori na pitanje koji je pravilan mocijski parnjak od neke određene osnovne riječi. To je posebno izraženo kod profesijskih imenica i taj se problem postavlja u mnogim strukama¹⁸. Na neka od tih pitanja moguće je dati jasan, neupitan i jednoznačan odgovor (npr. *zubarka* → *zubarica*), ali ima i takvih oko kojih su se vodile polemike i u stručnim krugovima (npr. *akademkinja/akademikinja, katolikinja/katolkinja*). Od nekih je imenica moguće izvesti nekoliko mocijskih tvorenica. S druge se strane od nekih osnovnih riječi koje označuju mušku osobu ne može izvesti ženski mocijski parnjak (npr. od *ronilac, ličilac*).

Od imenica na *-log* moguće je izvesti čak tri mocijske tvorenice (*arheolog – arheologica, arheologinja, arheološkinja*). Odnosi među takvim mocijskim tvorenicama izvedenim različitim sufiksima od iste osnovne riječi mogu biti različiti:

1. one mogu imati isto značenje i istu normativnu vrijednost
2. jedna od njih može imati normativnu prednost ili mogu pripadati različitim funkcionalnim stilovima
3. mogu imati različita značenja.

Sve te odnose nije moguće objasniti ako ženski mocijski parnjak nije naveden u posebnoj natuknici.

f) Semantički odnosi

Vidjeli smo da u nekim slučajevima postoji razlika u značenju među mocijskim

---

¹⁷ O tome vidi više u Mihaljević 1991.

tvorenicama koje se razlikuju sufiksom ili naglasno. Tako S. Babić (1991: 155) navodi razliku u značenju između tvorenic tvorenih različitim sufiksom. Katkad mocijska izvedenica znači i ženu (suprugu) muške osobe: *čizmarica*, *generalica*, *majstorica* itd. Babić dalje ističe da se danas žene bave gotovo svim zanimanjima pa se sufiksom *-ica* trebaju tvoriti mocijske tvorenice koje označuje ženu koja obavlja određeno zanimanje, a u značenju 'žena, supruga' treba iskoristiti otprijevne tvorenice, npr. *bilježnikovica*, *namjesnikovica*, *pašinica*, *predsjednikovica* itd. (U skladu s time u Anićevu rječniku imamo natuknicu **ministrovica** žarg. ministrova žena). Tvorenica *ministrica* navedena je pod natuknicom **ministar**.

Ipak, smatram da bi se u općemu rječniku uz riječi kao *čizmarica*, *generalica*, *majstorica* trebalo navoditi i značenje 'čizmarova, generalova, majstorova žena', ali bi uz njega mogla stajati i odrednica *zast.* Takva je obradba nužna da bi rječnik mogao poslužiti i za čitanje djela hrvatske književnosti (npr. u *Šegrtu Hlapiću* jedno je od glavnih lica dobra majstorica, žena majstora Mrkonje).

E. Barić navodi razlike u značenju među mocijskim tvorenicama koje imaju različite naglaske:

gòvòrnica – ona koja govori

govòrnica – ona koja drži govor, oratorica¹⁹.

Da bi se mogle valjano objasniti razlike u značenju među različitim mocijskim tvorenicama, potrebno je da mocijske tvorenice imaju vlasite natuknice.

Na Savjetovanju Društva za primijenjenu lingvistiku koje je održano 16. i 17. svibnja 2003. u Opatiji²⁰ u referatu *Mjesto žene u rječniku* Maja Bratanić iznijela je još neke uglavnom semantičke argumente za navođenje ženskih mocijskih parnjaka u rječniku te je pokazala nedosljednost sadašnje leksikografske prakse.

g) Primjeri uporabe

Ako se rječnik temelji na korpusu te ako se u njemu navode primjeri iz korpusa, jasno je da se primjeri s imenicom ženskog roda ne mogu navoditi uz natuknicu muškog

---

¹⁸ Usp. npr. Lapaine 2000: 108-110.

¹⁹ Drugo je **govòrnica** – mjesto, prostorija gdje se govori.

²⁰ Na istom se skupu problemom položaja žene u jeziku i jezične diskriminacije bavila i Jelena Granić u članku *Muške i ženske varijante jezika*.

roda. Pri navođenju primjera uz mocijske tvorenice može se pristupiti samo na način kako to čini Collins Cobild u gore navedenome primjeru.

Osim toga neki rječnici navođenju primjera pristupaju tako da se primjeri ne navode uz svaku natuknicu, već samo uz one natuknice za koje se smatra da će se primjerom objasniti precizne nijanse značenja ili složene gramatičke ili pragmatičke odnose. E. Barić (1987: 15) razlikuje opću ili neutralnu i pojedinačnu ili konkretnu uporabnu situaciju. Ženski mocijski parnjak potrebno je upotrebljavati tamo gdje se govori o ženskoj osobi jer se na taj način postiže najveća obavijesnost. Područje uporabe muškog roda kao općeg roda sve se više sužava. Muški rod kao opći rod upotrebljava se još samo u apstraktnoj komunikaciji (npr. u natjecajima) i to u prvome redu u tekstovima normativnopravne naravi (npr. *Prava su zaposlenika:....*).
□□Ako se□radi o konkretnoj ženi (npr. na posjetnici, vratima, u životopisima²¹ itd.), nema razloga da se ne navode nazivi zanimanja u ženskome rodu, dakle: *pomoćnica direktora Društva.., inženjerka prodaje, komercijalistica, voditeljica projekta, direktorica, prevoditeljica, tajnica* itd.

Dakle, problem kad treba upotrijebiti ženski, a kad muški mocijski parnjak također je problem mnogih jezičnih rasprava pa bi trebao biti oprimjeren i u rječniku.

Zaključak

Pristup obradbi mocijske tvorbe razlikuje se s obzirom na vrstu i jezik rječnika.

Postojeći jednojezični suvremeni objasnidbeni rječnici hrvatskog jezika ne navode mocijske tvorenice kao posebne natuknice. Nakon provedene analize rječnika drugih jezika možemo zaključiti da je moguće problemu leksikografske obradbe mocijskih tvorenica pristupiti na nekoliko načina:

1. moguće ih je dosljedno navoditi kao posebne natuknice. U tome je slučaju moguće uz takve navodnice navoditi potpunu leksikografsku obradbu.
2. moguće ih je dosljedno navoditi kao podnatuknice s potpunom leksikografskom obradbom kakva je prisutna u rječnicima koji imaju strukturu grozda
3. moguće ih je navoditi u zagradi uz natuknicu. Takav je postupak opravdan samo ako nema nikakvih akcenatskih, morfoloških i semantičkih pomaka u odnosu na osnovnu riječ, ako nema nikakvih normativnih problema i nedoumica povezanih s

---

²¹ O ženskim zanimanjima u *Hrvatskome bibliografskome leksikonu* vidi više u Babić (1999: 191-193)

tom tvorenicom, ako se od nje ne tvore izvedenice, ako ona ne ulazi u sveze te ako rječnik ne navodi primjere.

4. moguće je kombinirati postupke te u slučaju da postoji potreba za nekom dodatnom obaviješću navoditi mocijsku tvorenicu kao posebnu natuknicu, a u drugim slučajevima ne navoditi takve tvorenice. Takav pristup štedi prostor uz navođenje svih potrebnih podataka, ali se krši načelo dosljednosti te može zbuniti korisnika.

Smatram da bi budući sastavljači hrvatskih rječnika, a posebno jednojezičnih općih rječnika hrvatskog jezika trebali dosljednije pristupiti problemu mocijske tvorbe. Navedeni jezični argumeniti govore u prilog navođenju mocijskih tvorenica kao posebnih natuknica u jednojezičnome rječniku.

IZVORI:

1. Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber. Zagreb
2. Anić, V. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Novi liber. Zagreb.
3. Benešić, J. 1985.-1988. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
4. Bujas, Ž. 1999. *Veliki englesko-hrvatski rječnik*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
5. *Collins Cobild English Dictionary*. 1995. HarperCollins Publishers. London.
6. Duden. 1983. *Deutsches Universal-Wörterbuch*. Bibliographisches Institut A.G. Wien – München.
7. Duden. 1978. *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bibliographisches Institut A.G. Mannheim.
8. Filipović, R. 1983. *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. Školska knjiga i Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
9. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Novi liber. Zagreb.
10. Kiš, M. 2000. *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.
11. Klaić, B. 1966. *Veliki rječnik stranih riječi*. Zora. Zagreb.
12. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 1989. Slovenská akad'mia vied. Bratislava.
13. Le Petit Robert. 1967. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Le Robert. Pariz.
14. Zingarelli, N. 1990. *Vocabolario della lingua italiana*. Zanichelli. Bologna.

15. Matešić, J. 1965. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. Otto Harrassowitz. Wiesbaden.
16. Matešić, J. (red.). 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
17. Moguš, M., Bratanić, M., Tadić, M. 1999. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga, Zagreb.
18. Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. 1992. *Толковый словарь русского языка*. Российская Академия Наук. Москва.
19. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1867.-1976. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
20. Sabljak, T. 2001. *Rječnik hrvatskoga žargona*. V. B. Z. Zagreb.
21. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1997. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana.
22. *Słownik współczesnego języka polskiego*. 1996. Wilga. Warszawa.
23. *Webster's New Twentieth Century Dictionary*. 1978. Collins World. Springfield

Literatura

1. Babić, S. 1980. *Kako se kaže kad je žena sudac?* Jezik 27/3: 86-87.
2. Babić, S. 1989. *Katolkinja ili katolikinja*. Jezik 37/2: 59-60.
3. Babić, S. 1990. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.
4. Babić, S. 1999. *Tip artistica kao normativni problem*. Jezik 46/4: 142-144.
5. Babić, S. 1999a. *Ženska zanimanja u Hrvatskome bibliografskome leksikonu*. Jezik 46/5: 191-193.
6. Barić, E. 1987. *Mocijski parnjaci i njihova upotreba*. Rasprave Zavoda za jezik 13: 9-18.
7. Barić, E. 1988. *Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka*. Rasprave Zavoda za jezik 14: 43-49.
8. Barić, E. 1989. *Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija*. Jezik 37/1: 12-21.

9. Barić, E. 1992. *Naglasak u mocijskim parovima*. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 18: 17-42.
10. Babić, S. Brozović, D. Moguš, M. Pavešić, S. Škarić, I. Težak, S. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.
11. *Govorimo hrvatski. (jezični savjeti)*. 1997. priredio Mihovil Dulčić. Hrvatski radio, Naprijed. Zagreb. (radovi *Ženski lik muških imenica na -er*, *Ženski lik muških imenica na -ār*, *Novinarice ni od korova*).
12. Hudeček, L. Mihaljević, M. Vukojević, L. (izv. ur.) 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školske novine – Pergamena. Zagreb.
13. Lapaine, M. 2000. *Zvanja i zanimanja na geodetskom fakultetu*. Jezik 47/3: 108-110.
14. Mihaljević, M. 1991. *Višerječne natuknice i podnatuknice u jednojezičnom općem rječniku hrvatskoga jezika*. Rasprave 17: 133-144.

Summary

Motal Word-Formation as a Lexicographic Problem

The author analyses motal pairs from a lexicographic point of view. She discusses the question of whether feminine motal pairs should be separate entry-words in a monolingual Croatian dictionary. In order to answer that question, she analyses their lexicographic treatment in monolingual dictionaries of different languages (English, German, French, Italian, Slovenian, Russian and Polish), and gives arguments to support the theses that they should be separate entry-words. In that way the problems connected with accent, morphology, meaning, usage and normative status can be adequately explained.

ključne riječi:

mocijska tvorba, profesijske imenice, tvorba riječi, leksikografija

key words:

motal word formation, professional nouns, word formation, lexicography